

КІНДРАТЕЦЬ Олена Миколаївна,
доктор політичних наук, професор

ЧИННИКИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Існує тісний зв'язок між формуванням політичної нації, патріотизмом, розумінням єдності інтересів та ідентичністю. Особливого значення набуває формування громадянської ідентичності та політика держави в цьому процесі в поліетнічній державі. Хоча варто зауважити, що ідентичність може бути різною. На це впливають соціальні розмежування, які пов'язані з існуванням різних регіонів, типів поселення, соціально-класової структури, мови, вікової структури тощо. Всі ці чинники теж здійснюють важливий вплив на формування групових ідентичностей. Часом важливість цих розмежувань та породжених ними ідентичностей зменшує вагомість громадянської ідентичності. Чим суттєвішими є розшарування населення, тим відчутнішою є різниця в його ідентифікації.

В Україні тривалий час заважали формуванню єдиної громадянської ідентичності, як і політичної нації, поділ на «западенців» та «східняків». Для цього були історичні підстави, саме цей чинник зробив формування єдиної, загальнодержавної ідентичності тривалим процесом. Перш ніж усвідомити єдність в рамках незалежної держави потрібно було пройти шлях викорінення взаємної недовіри, а це відбувається повільно. Оскільки перешкодою на цьому шляху були створені в СРСР міфи, стереотипи, які так вміло формували та насаджували пропагандисти тоталітарної держави. Потрібно було не один раз пліч о пліч боронити незалежність, свободу держави, демократичний вибір для того, щоб прийшло усвідомлення спільності цілей, інтересів, єдності народу.

Тенденції пов'язані зі зміною динаміки громадянської ідентичності, що спостерігаються нині, потребують пошуку відповідей на питання: чому зменшується кількість тих, хто ідентифікує себе перш за все як громадяни України, якщо на початку повномасштабної війни, як виявили українські соціологи, більшість українців ідентифікували себе саме так. Упродовж 6–20 липня 2022 року Київський міжнародний інститут соціології (КМІС) провів всеукраїнське опитування громадської думки «Омнібус». Тоді 85 % населення України вважали себе перш за все громадянами своєї країни. При цьому серед різних соціальних категорій населення – вікових, регіональних, лінгво-етнічних, гендерних і поселенських – не було великої різниці за цим показником. Так, серед жителів Сходу 81 % вважають себе перш за все громадянами України, серед російськомовних українців – 81 %, серед російськомовних росіян – 78 %. Сергій Дембіцький пояснює зростання в певні періоди національно-громадської ідентичності «громадянською мобілізацією». На початок повномасштабної війни, на думку соціологів, Україна пройшла 5 етапів змін ідентичності: 1) пострадянська адаптація; 2) перша громадянська мобілізація; 3) політична поляризація; 4) друга громадянська мобілізація; 5) третя громадянська мобілізація.

Повномасштабна агресія російської федерації проти України наприкінці лютого 2022 року запустила чергові революційні зміни у ставленні до громадянської ідентичності, або розпочала третій етап громадянської мобілізації, за якої інші варіанти територіальної або політичної ідентичності отримали маргінальне або допоміжне місце [1].

Вивченню цих питань приділяє увагу й Інституту соціології НАН України. Дослідження громадянської ідентичності за рік до повномасштабної війни росії проти України та в 2023, 2025 роках показали різні значення. На питання «Ким Ви себе перш за все вважаєте?» найбільше опитані обрали відповідь «громадянином України», але в 2021р. такими себе вважали – 62,6 %, у 2023 – 79,5 %, у 2025 – 72,7 % [2]. Тобто, перш за все вважає себе громадянином України в 2025 році менша кількість респондентів ніж в 2023 році, хоча і більша за цей показник в 2021 р. Потребує пояснення виявлена низхідна динаміка громадянської ідентичності. Це може бути свідченням зміни складу населення, яке залишилося на території України в роки повномасштабної війни. Частина населення втратила свою домівку, рідних, родину, змушена була змінити місце проживання та адаптуватися до нових умов. За різними оцінками більше 4 млн українців виїхали в інші країни з початку повномасштабного вторгнення, багато інших стали внутрішньо переміщеними особами. Цей чинник теж впливає на громадянську ідентичність, оскільки дехто вважає, що держава мала їх захистити, а не зробила цього. Війна на виснаження впливає на психологічний, емоційний стан людини, змінює свідомість. Попри стійкість українців, яка дивує й захоплює інші народи, та прагнення відстояти незалежність своєї держави втома від війни може проявлятися в декого зміною ідентифікації. Тим більше, що країна-агресор постійно використовує засоби інформаційної війни як спосіб добитися своїх цілей. Важливий вплив у війні завжди мала і має пропаганда.

Ми живемо в інформаційному суспільстві, сприймаємо все що відбувається довкола нас значною мірою через призму інформації, яку отримуємо з різних джерел, а не лише з власного досвіду. Очевидно, також корупційні скандали в 2025 році теж привели до зменшення кількості тих, хто вважає себе перш за все громадянами України. Чи варто висвітлювати ці ганебні дії, в тому числі й представників влади, чи краще це замовчувати заради єдності суспільства? Варто, і чим скоріше це буде зроблено, розслідувано та покарано винних, тим краще для держави і суспільства.

У недемократичних країнах вміло використовують залякування, страх перед зовнішнім світом для зміцнення єдності. Але в країні демократичній, яка прагне досягти цього не за допомогою почуття страху чи ненависті цей метод не може використовуватися. Хоча війна загострює саме такі почуття та навіть без якоїсь особливої пропагандистської роботи згуртовує суспільство. Краще щоб єдність в своїй основі мала інші почуття, наприклад почуття гордості за свою країну, за своїх співгромадян. Нині такі почуття формує не тільки держава, а, наприклад, і волонтери. Вони працюють щоденно, залучають до участі в допомозі різних людей, роблять їх причасними до допомоги армії і

тим самим формують розуміння спільності, єдності. У демократичному суспільстві, як відмічає Н. В. Горло, до реалізації політики ідентичності повинні долучатися різні суб'єкти, але всі мають працювати в одному векторі, який задає саме держава. Головне, щоб політику ідентичності не реалізовувала через інформаційний вплив на населення країни інша держава, адже там, де є вакуум, неминуче з'явиться інший суб'єкт впливу, який просуватиме свої наративи [3, с. 53].

Дослідження проблем формування громадянської ідентичності з метою їх усунення є важливими як на початку розбудови Української держави, так і нині. Інтерес науковців до проблеми громадянської ідентичності залишається незмінним, оскільки ідентичність сприяє формуванню єдності, стійкості, витривалості, здатності протистояти ворогові та зносити труднощі.

Список використаних джерел

1. Показники національно-громадянської української ідентичності. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1131&page=1> (дата звернення 20 червня 2025).

2. Хвиля 2025: Зміни у громадській думці впродовж війни. Соціологічний моніторинг «Українське суспільство». Інститут соціології НАН України. URL: <chrome-extension://efaidnbnmnibpcajpcglclefindmkaj/> https://isnasu.org.ua/assets/files/monitoring/presentation_monitoring_2025.pdf (дата звернення 06 лютого 2026).

3. Горло Н. В. Трансформація політичної культури українського суспільства в умовах внутрішніх і зовнішніх викликів. *Технології державотворення в умовах сучасної політичної дійсності* : колективна монографія / за заг. ред. Н. В. Горло. Запоріжжя : Запорізький національний університет. 2024. С. 38–67.

КЛЕЩЕНКО Наталія Олександрівна,
науковий співробітник відділу теорії
держави і права Інституту держави
і права імені В. М. Корецького НАН
України, кандидат юридичних наук

ДОСТУП ДО ПРАВОСУДДЯ ПІД ЧАС ВІЙНИ КРІЗЬ ПРИЗМУ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ЗАХИСТ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ ВИМІР

В умовах війни доступ до правосуддя набуває особливого значення як фундаментальної гарантії реалізації та захисту прав і свобод людини. Воєнний стан об'єктивно трансформує механізми функціонування державних інституцій, зокрема судової системи, що породжує нові виклики для забезпечення права людини на ефективний захист. Окрім того, доступ до